

DOI: 10.31475/fil.dys.2018.08.22

Сидір Кіраль,
(м. Київ)

Нове слово про Лесю Українку та Олександра Олеся

Рецензія на монографію Романова Сергія «Леся Українка і Олександр Олесь: на порубіжжі часів, світів, ідентичностей». Луцьк: Вежа-друк, 2017. 500 с.

Монографія Сергія Романова уже самою назвою зваблює філолога, інтригує й анотація – «запропоновано порівняльне прочитання життєтворчості митців у художніх, соціально-політичних, етичних, побутових та інших контекстах доби».

Осмишлювати творчість знакових і знаних митців цікаво, наукового запалу додають і сучасні літературознавці, бо ж «чільному драматургу раннього українського модернізму» – Лесі Українці, присвячені ґрунтовні праці В. Агеевої, О. Забужко, Н. Зборовської, С. Кочерги, Л. Скупейка, Г. Левченко, М. Моклиці, О. Вісич, Л. Демської-Будзуляк, В. Гуменюка та ін., а творчість Олександра Олеся – «провідного лірика епохи», осмишлюють Л. Дем'янівська, М. Жулинський, Н. Лисенко, Н. Малютіна, Л. Мороз, М. Неврлий, Р. Радишевський, Р. Тхорук та ін.

«Ніби знані, – міркує С. Романов, – але ще не цілком...». Отож, автор монографії пропонує власну версію світоглядно-психологічних профілів Лесі Українки і Олександра Олеся. Насамперед, його цікавить доба раннього українського модернізму в її «творцях і творах», які й стали визначальними для «постання модерної української спільноти та нової української людини».

«Взаємонасвітлення» – такий літературознавчий термін пропонує С. Романов на позначення способу дослідження психобіографії і творчого шляху Лесі Українки та її сучасників-інтелектуалів. Звідси широкий спектр методів компаративістики й «багатоаспектне зіставлення спільного й відмінного в ідентичностях митців, пов'язаних явищем, тенденцією, стосунками». В такому контексті переконливою є й думка літературознавця про розширення чи «форматування ранньомодерного канону». В системі С. Романова першість за Лесею Українкою. Вона, як «лідерка нової літературної генерації», постає у парадигмі бінарних зв'язків зі своїми сучасниками – М. Коцюбинським, В. Стефаником, В. Винниченком, О. Кобилянською, О. Олесем, А. Кримським, Л. Старицькою-Черняхівською.

У трьох розділах монографії розгортається життєтворча історія Лесі Українки й Олександра Олесь. Через автокоментарі, приватне листування, спогади родини та сучасників, історичний фактаж дослідник увиразнює те, що було визначальним у формуванні характеру й світогляду творчих особистостей. Становлення Лесі Українки й Олександра Олесь, на думку С. Романова, має свою особливу історію, що розпочинається псевдонімами, які й творять «слова і сенси» їхньої творчості. Для Лариси Косач, яка з подачі матері стане Лесею Українкою, її літературне ім'я «слід трактувати швидше як дар-емблему, дар-форму, родинний герб, аніж дар-зобов'язання, дар-програму, від якої не вольно відступитись». Олександра Кандибу «Олесем» назвала кохана – Віра Свадковська, звідси «ніжність, м'якість, навіть жіночність його звучання й смислових конотацій».

На широкому фактичному матеріалі автор монографії розкриває й умови формування національної самоідентифікації митців: якщо Лариса Косач означувала себе «спадковою» українською письменницею, то О. Кандиба, який починав «общелитературным языком», може бути, за словами С. Романова, прикладом людини, яка свідомо зробила вибір на користь рідної традиції. У «літерацькій» (за Лесею Українкою) родині Косачів панував дух свободи й плекання творчих починань, що ж до О. Олесь, то, як зауважує дослідник, «заохочувати й розвивати його талант справді виявилось нікому», письменником він став через «великі злидні». Переломним моментом його долі, дослідник вважає 1903 рік (*перші* схвальні відгуки на поезію, *перше* кохання і *перші* велелюдні українські громадські урочистості в Полтаві, де поет *вперше* отримав можливість виступити з власними віршами). Можливо, саме на полтавському святі, припускає С. Романов, відбулося й особисте знайомство Лесі Українки й Олександра Олесь.

Аби увиразнити їхні людські взаємини, літературознавець вдається до розлогого історико-біографічного екскурсу (громадсько-політична ситуація, просвітницька і революційно-нелегальна діяльність та ін.), що ж до контактів, то тут визначальними стають взаємооцінки: у випадку Лесі Українки – епістолярні коментарі, а в Олесь – поетичні рефлексії. А от творче «зведення» у спільному дискурсі Лесі Українки та О. Олесь, на думку автора монографії, «уможливорюється стилістичним суголоссям платформи символізму, філософія і поетика якого стала визначальною для обох митців».

Панорамний погляд на творчість розгортається у другому розділі книги – «Лірика Лесі Українки і О. Олесь у силовому полі ідейного синкретизму та жанрово-стильових дифузій». Поетичне покликання чи запити доби, співець-трибун чи той / та, хто має «Божу іскру», кохання

нагорода / дар / випробування – ці естетизовані переживання визначають творчий пошук обох авторів, їх означення себе у світі й національному просторі та часі. «Інтуїтивно-відрухове, справді підсвідоме, входження у світову взаємодію, сприйняття і прийняття її божественною гармонією, де своє природне місце належить кожному», – такими, на думку С. Романова, виявилися перші творчі уроки Олесья. Що ж до Лесі Українки, то «природа її обдарування, дисонансом Олесевій, мала інтелектуально-культурне підложжя. Рівною мірою визначальними і світоглядно, і в поетиці тут поставали чинники ірраціонального й раціонального. Пізнане інтуїтивно, досягнуте спалахами й поривами / проривами вимагало – і отримувало! – рефлексію, філософське й історіософське наповнення, психологічне нюансування. Талант, наче коштовність, наполегливо огранювався й випрозорювався, через вторування / перегуки з найвищими здобутками попередників і сучасників, употужнювався сенсово й духовно, набуваючи формальної довершеності».

Дослідницька стратегія С. Романова цікава й тим, що він свідомо чи спеціально обирає, здавалося б, загальновідому життєву подію / текст / образ того чи того автора і намагається розгорнути їх у культурному просторі доби чи, як у підрозділі «Поет у вирі соціальних катастроф», окреслити те, що означає як «одвічну українська дилему служіння громаді / служіння мистецтву». В національній версії, – констатує дослідник, – це зводилося до однозначного вибору або – або». Тож особливо цікавими видаються думки про вибір Олесья, бо ж про нього «писали і пишуть як про речника свого часу, виразника настроїв покоління аж двох революцій і т. п., чомусь, зазвичай, випускають налаштованість самого митця, його внутрішню спромогу до такого культурно-психологічного біографізму. А потім непідробно дивуються, а то й обурюються, що не знаходять очікуваного: присутніх рис епохи, глибокого аналізу, вражаючих провіщень. А річ у тім, що автор зображав не тільки і не стільки дійсність, як себе, свої на неї реакції – почуття, емоції, думки, стани. То чому, коли щось збігалося з відчуттям загалу, це вважалося добрим, а коли розходилося або суперечило – ні? Хіба у «злетах» він був менше собою, ніж у «падіннях». Головне ж тут, як твердила Леся Українка за дуже схожих обставин, «бути щирим, щирим, щирим»».

Лірика Лесі Українки й Олександра Олесья – це складний діалог зі світом, у якому відчуття краси й довершеності природи доповнювалося красою людських узаємин, найвищим мірилом яких постає любов. «Співець кохання» – Олесь приймає її як природну сутність, почуттєвий порив, а от Леся Українка («поет з історією любові») її «здобуває». І тут,

переконалий С. Романов, якраз і розкривається «новий творчий профіль авторки, що стала водночас і героїнею своїх поезій». Дослідник, ніби передбачаючи питання про зіставлення чоловічої й жіночої концепції любові, вважає гендерний підхід не першорядним. Визначальним фактором тут є власний досвід кожного – «інтимна лірика митців справді постане оповіддю про те, як навчитися любити». І якщо Олесь тяжітиме до «навчительства», то Леся Українка зосередиться «на досвіді-для-себе, скеровуючи зусилля на самопізнання й саморефлексію, не вельми й переймаючись тим, чи корелюється пережите нею з відчуттями інших».

У третьому розділі – «Драма пристрастей – драма ідей у художніх практиках Лесі Українки і О. Олесь» – С. Романов ділиться з читачем своїми спостереженнями над «становленням модерного національного мистецтва сцени в його символістському та експресіоністському ключах». Дослідникові цілком підставово вдалося співвіднести драматичні твори Лесі Українки і Олександра Олесь, заявлені у назвах двох перших підрозділів («Казка як означник нової естетики: «Осінь казка» / «Одержима» – «По дорозі в Казку»; «Божевілля і психологія Іншого: «Блакитна троянда» – «Танець життя» / «Трагедія серця»). І тут ключовим жанром для обох стає казка, той традиційний жанр, який письменники початку ХХ ст. повертають в літературний обіг як алегорію, символ, міф.

«Дерзко!», – саме так хочеться сказати про завершальний параграф третього розділу – «Етнічно-стихийне і / як модерно-культурне: «Лісова пісня» – «Над Дніпром» («Весняна казка») / «Ніч на полонині», в якому автор шукає паритетності у прочитанні головних драм письменників. І відчайдушно сміливо говорить про те, що такої можливості просто немає, бо твір Лесі Українки є бездоганим літературним феноменом («Сюжет «Лісової пісні» (як «вічний») можна переповісти кількома фразами. Але і десятками томів описів та пояснень не віддати всієї потуги і краси художнього універсуму»), що ж до Олесь, то «вийшов у нього не органічно-легкий, цілісний всесвіт, а у кращому разі поєднання, так би мовити, зшите наживо, двох світів, «замкнутах» один на одного тільки волею автора». Зрештою, перечитавши розлогі міркування (сумніви, факти, аргументи) С. Романова, таки пристаю до його наукової «дерзості». А те, що він сміливо веде свого читача інтелектуальним лабіринтом, сумніву не викликає. Кожен параграф монографії – своєрідна культурологічна спіраль, на новому витку якої увиразнюються і розвиваються попередні міркування, підкріплені філософськими, історіографічними, психологічними контекстами. Посилує ці враження й мова книги. В арсеналі її автора слова епохи

(здається, що деякі фрази навіть зумисне стилізовано під лексику початку ХХ ст.), термінологія з суміжних наук, дефінітивні новотвори. І як не дивно, саме такий науковий стиль допомагає «увійти» в епоху, збагнути її складну й суперечливу динаміку. Не нав'язуючи власних обґрунтувань, С. Романов запрошує / провокує / пропонує читачеві поміркувати над феноменом людини культури, яку гідно презентують Леся Українка та Олександр Олесь. З усією упевненістю можемо твердити, що наша гуманітаристика збагатилася талановитою працею молодого й перспективного волинського ученого.

СИДІР КІРАЛЬ,
доктор філологічних наук, професор
(Національна бібліотека України
ім. В. І. Вернадського НАН України)